

NEBOJŠA VLADISAVLJEVIĆ

USPON I PAD DEMOKRATIJE POSLE
PETOG OKTOBRA*Beograd: Arhipelag, str. 355.*

Dve decenije od petooktobarskih promena nisu umanjile interesovanje akademske zajednice za razumevanje uzroka, karaktera i posledica urušavanja Miloševićevog režima. Aktuelni politički problemi i sukobi podstiču mnoge da promišljaju i preispituju demokratske procese nakon 5. oktobra, uspone i padove demokratskog razvoja koji su obeležili savremenu istoriju Srbije. Na osnovu dosadašnjih studija, akademskih članaka i knjiga mogu se uvideti nijansirane i drastične razlike u pogledu tumačenja karaktera promene vlasti i posledica koje je ostavila na politički život. Relevantnost teme za akademsku raspravu proizlazi iz postojećih političkih okolnosti koji dele zajedničko iskustvo sa predoktobarskim dešavanjima: (1) napuštanje parlamenta i bojkot izbora od strane većeg dela opozicije; (2) autoritarna vladavina aktuelne stranke koja sužava prostor za političko nadmetanje, zloupotrebljava javne resurse u partijske svrhe, narušava podelu vlasti u korist izvršne i guši medijske slobode; (3) međunarodni akteri, pre svega, Evropska unija i Sjedinjene Američke Države, ne suprotstavljaju se nedemokratskim trendovima već pružaju prećutnu podršku vlasti; i (4) učestali protesti građana širom Srbije. Po mnogo čemu ovi događaji podsećaju na period pre pada Miloševićevog režima, ali sa bitnim razlikama u odnosu na devedesete – od međunarodnih do unutrašnjih okolnosti i raspoloženja – koje bitno određuju karakter i sadržaj trenutnih političkih procesa.

Zahtev za istorijskom distancom da bi se iz nepristrasne tačke sagledali i razumeli određeni događaji poništen je nepovoljnim razvojem i trenutnim stanjem demokratije u Srbiji. Obostrani pritisak koji na naše mišljenje i promišljanje vrši bliža istorija Srbije, s jedne strane, i sadašnjica, s druge, proizvodi pitanja koja traže odgovore: gde smo, kako smo dospeli ovde i kuda dalje? Ukoliko se krene od opštih ka konkretnim pitanjima trebalo bi odgovoriti na sledeća: Kako se odvijala demokratska tranzicija u Srbiji posle 5. oktobra?; Koji su faktori, akteri i procesi uticali na to da nakon rušenja nedemokratskog režima i kratkog demokratskog razdoblja Srbija ponovo krene – ili se vraća – u nedemokratski režim?; Na osnovu kojih teorijskih polazišta odrediti karakter sadašnjeg režima i, ako postoje, koje su razlike u

odnosu na period tokom 90-ih?; I, konačno, koji su uzroci sumraka demokratije i poništavanja dotadašnjih rezultata dolaskom na vlast obnovljenih partija starog režima? Na navedena pitanja, ali i mnoga druga, nastojao je da odgovori Nebojša Vladisavljević, profesor Fakulteta političkih nauka, u svojoj knjizi *Uspon i pad demokratije posle Petog oktobra*.

Knjiga se pojavila 2019. u izdanju *Arhipelaga* u Beogradu zajedno sa masovnim protestima građana širom Srbije i sve veće polarizacije na političkoj sceni, te se, shodno tome, može reći da je obavijena duhom pobune protiv nedemokratskih tendencija. Relevantnost knjige ogleda se ne samo u „pravom trenutku” za njeno objavljivanje, već i u primenjenoj metodologiji i teorijskoj osnovi za razumevanje karaktera režima i njegove promene, demokratske tranzicije i faktora koji te procese pospešuju ili sabotiraju. U odnosu na prethodno objavljene knjige – od drugih autora o navedenoj temi – može se uvideti da je Vladisavljević primenio znatno složeniji metodološki pristup u razumevanju demokratske tranzicije nakon 5. oktobra. Metodološki doprinos ogleda se u nastojanju da, pored „objektivnih” kriterijuma pri ocenjivanju demokratije, unese kvantitativnu analizu sadržaja medijskog diskursa u prelomnim političkim trenucima. Pored toga, autor primenom istorijsko-institucionalne analize osvetljava mnoge aspekte demokratizacije koji su zanemareni ili odstranjeni u nameri da se dođe do opštih kriterijuma. U pogledu teorijskog pristupa kojim se analiziraju politički i demokratski procesi (usponi i padovi demokratije), autor polazi od savremenih politikoloških rasprava koje naglašavaju ulogu sukoba u konsolidaciji demokratije (Tilly 2003). Osnovna teorijska pretpostavka podrazumeva da se demokratija može smatrati konsolidovanom ukoliko ustanove istraju u presudnim političkim sukobima koji polarizuju politički život. U skladu sa tim, empirijska analiza konfliktne strane demokratije podrazumeva da ukoliko ključni politički raskoli ne naruše institucije može se tvrditi da je demokratija konsolidovana. Kako bi primenio navedeni teorijski pristup autor analizira četiri „prelomna trenutka” – politička sukoba – demokratskog razvoja Srbije: (1) hapšenje i izručenje Miloševića 2001; (2) evropske integracije i kosovsko pitanje 2008; (3) održavanje „Parade ponosa” 2010; i (4) kampanje vlasti i njima bliskih tabloidnih medija protiv zaštitnika građana 2015. Takvim odabirom obuhvataju se sva tri politička razdoblja od 5. oktobra do danas: revolucionarno razdoblje (2000–2003), stabilna vladavina petooktobarskih stranaka (2004–2012) i povratak na vlast obnovljenih stranaka starog režima 2012. Kvalifikacija Vučićevog režima kao kompetitivnog autoritarizma sa naglaskom na manipulativnost pojavljuje se prvi put sa Vladisavljevićevom knjigom.¹

1 Koncept kompetitivnog autoritarizma pojavljuje se u akademskoj literaturi sa tekstem Levitskog i Ueja “Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism” (Levitsky/Way 2002). Kompetitivni autoritarizam podrazumeva održavanje izbora ali na

Na opštem nivou knjiga je bazirana na tvrdnji da je demokratija u prvoj deceniji nakon 5. oktobra potcenjena, a u drugoj precenjena. U nastavku ćemo se, pre nego što objasnimo pojedine delove knjige i iznete tvrdnje, osvrnuti na najznačajnije: (1) petooktobarske promene na osnovu savremenih studija o revolucijama se mogu odrediti kao revolucionarne, drugim rečima, ne radi se o rutinskoj promeni vlasti već o revolucionarnoj demokratizaciji;² (2) uspon novog autoritarizma – kompetitivnog režima – posledica je neuspeha stranaka demokratskog bloka, a ne uspeha obnovljenih stranaka starog režima; (3) prisustvo ravnoteže snaga između opozicije i vlasti, ali i unutar vladajućih koalicija, doprinosi kvalitetu demokratije, dok odsustvo podstiče njen pad; (4) uticaj međunarodnih okolnosti i aktera na političke procese unutar Srbije je prisutan, ali nije presudan u pogledu (ne)demokratskog razvoja; i (5) delegativna demokratija je ustupila mesto takmičarskom autoritarizmu.³

Izvorište mnogih pitanja – političkih sukoba – koja autor uzima u nameri da primeni teorijski pristup konfliktne demokratije, nalazi se u događajima tokom i pre devedesetih. Politički period tokom Miloševićevog režima imao je presudan uticaj na kasniju demokratizaciju, političke saveze i identitete. Nasleđe oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, ubistva političkih oponentata i kritički orijentisanih pojedinaca, ali i institucionalno nasleđe neopatrmonijalne vlasti, usmerilo je kasnije događaje i postavilo okvir političkim procesima nakon 5. oktobra. Visok stepen političkog nasilja i teret ratnih zločina tokom devedesetih zahtevali su od novouspostavljene demokratske vlasti da adekvatno odgovori, a podsticaji i pritisci za to nisu proizlazili samo iz unutrašnjosti već i od strane međunarodne zajednice. Vladislavljević analizira odnos između tranzicione pravde i demokratizacije u prvom političkom raskolu – isporučivanje Miloševića Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju, a u nastavku analizira posledice koje je za sobom ostavila odluka da se ispoštuje zahtev međunarodne zajednice. Autor je mišljenja da je odluka o isporučivanju Miloševića dovela do politike uslovljavanja, a koja je naglo promenila odnos nove vlasti prema prioritetima: demokratizacija ili maksimalistički zahtevi u pogledu tranzicione pravde. Ne samo da je to otežalo demokratski razvoj i uzdrimalo režim već je „istanjilo” razliku između demokratskog bloka i stranaka starog režima. Ne može se osporiti, što i autor pokazuje, da su se stranke starog režima uzdigle i stekle podršku javnosti u tom političkom sukobu. Zahtevi tranzicione pravde sa politikom uslovljavanja međunarodne zajed-

znatno „iskrivljenom terenu” sa ograničenom političkom kompeticijom. Termin se nakon toga široko upotrebljava u akademskim i stručnim raspravama.

2 Akademska debata o karakteru promena 5. oktobra – revolucija ili promena vlasti – i dalje je prisutna.

3 Pojam delegativne demokratije uveo je O'Donel (O'Donell 1994).

nice oslabile su demokratski blok vraćajući u „igru” stare aktere i menja-jući političke prioritete. Sudeći na osnovu postojećeg stanja, gde politički protagonisti ratnih zbivanja ne samo da su prisutni u javnoj sferi već i drže osnovne poluge političke moći, postavlja se pitanje: da li je tranziciona pravda jedan od faktora stabilizacije demokratskih ustanova ili remetilački činilac tih procesa? Ukoliko je isporučivanje Miloševića Haškom tribu-nalu presudno uticalo na promenu političkih prioriteta i jačanju stranaka „kontinuiteta”, na koji način je nova demokratska vlast trebalo da pristupi tom pitanju i u kom trenutku? Vučićev režim ne predstavlja samo pojavu „novog” autoritarizma već nastavak – kontinuitet – „starog” režima iz deve-desetih. Da li uzroke treba tražiti u ideološkoj ravni ili demontaži demo-kratskih institucija, ili je reč o isprepletenom uticaju?

Vladislavljević nudi kontroverzne odgovore na podjednako kontro-verzna pitanja, a time podstiče i produbljuje akademsku i političku raspravu neophodnu za razumevanje postojećeg stanja i faktora koji su presudno uticali na ishod političkih procesa. Završno, treba se osvrnuti na poslednji politički sukob koji se uzima kao prelomni momenat (ne)demokratskog razvoja. Treći i četvrti sukob osvetljava uzroke zao-štravanja političkih odnosa, osnaživanja stranaka starog režima i ulogu civilnog društva i medija u tom razdoblju. Navedene momente ne zane-marujem zbog toga što su manje bitni u odnosu na prvi i poslednji, štaviše, njihov značaj je možda i presudan za razumevanje kasnijih događaja, već je namera da istakne autorovo razumevanje prelomnog trenutka za sumrak demokratije. Objavljivanjem knjige *Uspon i pad demokratije posle Petog oktobra* napravljen je presek debate kojim je utvrđen karakter aktuelnog režima iz akademskog ugla, a analizom poslednjeg sukoba autor je obja-snio instrumente „novog” kompetitivnog autoritarizma. Tvrdnja koja je navedena u prvom delu prikaza knjige, a koju iznosi autor – promena međunarodnih i unutrašnjih okolnosti – nije relevantna samo za raspravu o političkim problemima i demokratizaciji, već i za političko delovanje i mišljenje unutrašnjih aktera. Uzeti u obzir delovanje spoljnih aktera i uticaja koji oni vrše na političke i društvene procese, ne znači da se njima može pripisati presudan značaj, a time i preneti odgovornost unutrašnjih aktera na spoljne. Napraviti ravnotežu između tih aktera od presudnog je značaja za razumevanje političkih i društvenih fenomena i problema.⁴ Ako se polazi od pretpostavke da je spoljni uticaj bio ključan, time se sužava ili poništava odgovornost unutrašnjih aktera. Ukidanje odgovornosti kao poli-tičke kategorije ima implikacije po političko delanje i mišljenje, a samim tim i po buduće kretanje društva. Vladislavljević svojom knjigom postiže

4 Unutar akademske zajednice vidljivo je neslaganje i razmimoilaženje u sagledavanju uloge aktera – unutrašnjih i spoljnih – i njihovog uticaja, kako u pogledu dezintegracije Jugoslavije tako i u procesu demokratizacije nakon promene Miloševićevog režima.

upravo onu neophodnu meru ili ravnotežu koja omogućava razumevanje složenih političkih procesa, s jedne strane, i ne sužava političku odgovornost unutrašnjih aktera za aktuelno stanje, s druge. Vučićev kompetitivni autoritarizam se, za razliku od Miloševićevog, ne susreće sa političkim preprekama i pritiscima međunarodnih aktera, pre svega EU i SAD. Prećutna podrška autoritarnim režimima pojedinim autorima poslužila je kao argument kojim se odgovornost za unutrašnje političko stanje može u većoj meri pripisati spoljnim akterima.⁵ Knjiga ne zanemaruje međunarodni okvir, u nekim momentima je čak i naglašen, ali se odgovornost za nedemokratske trendove ne preliva ka spolja, već se zadržava na unutrašnjim političkim i društvenim akterima. Shodno tome, ne bi trebalo izostaviti i marginalizovati ulogu stranaka demokratskog bloka – Demokratske stranke i drugih – koje su svojim postupcima utabale put autoritarnom režimu i nedemokratskim trendovima. Poslednji politički momenat – napad na zaštitnika građana – pokazuje instrumente koje aktuelni režim upotrebljava u borbi protiv političkih neistomišljenika i opozicije. Vladislavljević smatra da je Miloševićev režim bio represivniji, za razliku od Vučićevog koji je manipulativniji. Bez obzira na sličnosti i razlike, postojeći režim se na osnovu teorijskih kriterijuma može klasifikovati kao kompetitivni autoritarizam.⁶ Knjiga ne nudi jednostavne odgovore na jednostavna pitanja, niti pretenduje da pruži jednu sveobuhvatnu analizu političkih procesa, ali se ne može osporiti da je to izuzetan doprinos ne samo za akademsku zajednicu već i za političke i društvene aktere. Knjiga *Uspón i pad demokratije posle Petog oktobra* trebalo bi da posluži kao osnova za političko promišljanje i delanje, ali i kao podsetnik da naša budućnost zavisi od nas isto koliko je i naša sadašnjost sačinjena od naših postupaka iz prošlosti.

Stefan Milosavljević

LITERATURA:

- Carothers, Christopher. 2018. "The Surprising Instability of Competitive Authoritarianism". *Journal of Democracy*, 29(4): 129–35. doi: 10.1353/jod.2018.0068
- Levitsky, Steven, and Lucan Ahmad Way. 2002. "Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism". *Journal of Democracy* 13(2): 51–65. doi: 10.1353/jod.2002.0026

5 Pojam stabilokratije nastao je upravo kako bi naglasio ulogu spoljnih aktera u razumevanju autoritarne vladavine.

6 Carothers u svom tekstu određuje režim u Srbiji kao nestabilni kompetitivni autoritarizam (Carothers 2018).

O'Donell, Guillermo A. 1994. Delegative Democracy. *Journal of Democracy*, 5(1): 55–69. doi: 10.1353/jod.1994.0010.

Tilly, Charles. 2003. *Contention and Democracy in Europe, 1650–2000*. Cambridge: Cambridge University Press. doi.org/10.1017/CBO9780511756092.